

Фалюта А.В.,
к.е.н., доцент
кафедра банківського і страхового бізнесу
Львівський національний університет ім. Івана Франка

УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Досліджено механізм та особливості управління валютним ризиком банку. Визначено сутність валютного ризику банку та операції, при яких він виникає. Розглянуто валютну позицію банку, її сутність, види та вплив валютної позиції на валютний ризик банку. Описано принципи управління валютною позицією банку та визначено доцільність гри банку на валютному ринку. Подано характеристику методів зниження валютних ризиків банку.

Ключові слова: банк, валютний ризик банку, валютна позиція банку, управління валютною позицією, валютні операції банку, мінімізація валютних ризиків, валютний форвардний контракт.

Постановка проблеми. Великий вплив на фінансовий стан банку в умовах нестабільності економіки справляють валютні ризики. Знецінення “гривні” призводить до неспроможності багатьох позичальників повертати валютні кредити, що є прямими збитками для банків. Окрім того, зростання фінансових втрат зумовлене тим, що частина залучених з-за кордону коштів, які банками позичаються на 4-5 років, розміщуються у тім числі на 10-15 років, попередньо конвертуючись у гривню. Таким чином повернуті гривневі кредити навіть з усіма процентами при значній зміні курсу іноземних валют можуть не покрити витрат банків, пов’язаних з обслуговуванням цих кредитів та зворотною конвертацією коштів в іноземну валюту.

Непередбачувана зміна валютного курсу неодноразово призводила до банкрутств банків України з відкритою валютною позицією. Це мало місце і під час фінансової кризи 1998 р., і у 2008-2009 рр. Зростання валютних ризиків банків пов’язано також зі згортанням напрямів прибуткового розміщення коштів та підвищеною конкуренцією у фінансовій сфері, які штовхають банки до “гри” на валютному ринку. Валютний ризик повною мірою себе проявив під час кризи 2008-2009 рр., завдавши великих втрат банкам, і показав нездатність багатьох з них контролювати його рівень. Проблеми управління валютним ризиком банків у сучасних умовах щоденної зміни валютних курсів постали особливо актуально, а тому потребують глибокого наукового опрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велике значення вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки та стабільності функціонування банків для України зумовило постійну увагу фахівців-практиків та наукових кіл до різних її аспектів. Важливий внесок у вирішення низки завдань управління валютними ризиками банків зроблено працями С.М. Козьменко, О.М. Колодізева, О.І. Лаврушина, Л.О. Омелянович, О.О. Папаіки, Л.О. Примостки, І.В. Сало, Ф.І. Шпиг та інших. Вивчення праць вищезазначених вчених дає змогу ґрунтовно підійти до з’ясування сутності поставленого наукового завдання, а також виявити проблеми, які досі залишаються невирішеними.

Незважаючи на високу актуальність, у сучасній економічній літературі все ще недостатньо наукових розробок, присвячених питанням управління валютними ризиками банків. Має місце неузгодженість поглядів науковців та практиків з позиції доцільності активної гри банків на валютних ринках. Потребують доопрацювання

наукові пропозиції, які можуть бути реально застосовані на практиці щодо системи методів мінімізації валютних ризиків. У зв'язку з цим виникла об'єктивна необхідність подальшого дослідження проблем управління валютними ризиками банків з метою зміцнення їх економічної безпеки та підвищення стабільності функціонування.

Постановка завдання. Дане дослідження має на меті удосконалити систему управління валютними ризиками банків для підвищення рівня їх економічної безпеки та безпеки банківської системи. В цілях реалізації зазначеної мети у роботі вирішуються такі головні завдання:

- з'ясувати сутність валютного ризику банку та чинники його зростання;
- дослідити вплив різних видів валютної позиції на валютний ризик банку;
- визначити основні види операцій банку, при яких виникає валютний ризик;
- розглянути особливості та завдання управління валютною позицією банків;
- сформулювати рекомендації щодо застосування основних методів зниження валютних ризиків банків.

Виклад основного матеріалу. Валютний ризик банку становить небезпеку валютних втрат, пов'язаних зі зміною курсу однієї іноземної валюти стосовно іншої (у тім числі національної). Він виникає переважно у випадку наявності відкритої валютної позиції. Валютна позиція банку (ВП) визначається рівнем збалансованості між обсягом вимог банку за певною іноземною валютою чи банківським металом (ВВ) та обсягом зобов'язань за тою ж іноземною валютою чи банківським металом (ВЗ) (формула 1). Валютна позиція банку може бути відкритою або закритою і розраховується окремо за кожною іноземною валютою та банківським металом, що входять до мультивалютного портфеля банку.

$$ВП = ВВ - ВЗ \quad (1)$$

Валютна позиція банку є відкритою, якщо обсяг вимог банку за певною іноземною валютою чи банківським металом не збігається з обсягом зобов'язань за тією ж іноземною валютою чи банківським металом ($ВВ \neq ВЗ$). Існують два види відкритої валютної позиції банку:

1) довга відкрита валютна позиція ($ВВ > ВЗ$) – обсяг вимог банку за певною іноземною валютою чи банківським металом перевищує обсяг зобов'язань за тою ж іноземною валютою чи банківським металом [6] (показник валютної позиції банку має знак “плюс”);

2) коротка відкрита валютна позиція ($ВВ < ВЗ$) – обсяг вимог банку за певною іноземною валютою чи банківським металом є меншим від обсягу зобов'язань за тою ж іноземною валютою чи банківським металом [6] (показник валютної позиції банку має знак “мінус”).

Якщо обсяги вимог і зобов'язань банку за іноземними валютами чи банківськими металами співпадають між собою ($ВВ = ВЗ$), то валютна позиція за цими валютами чи банківськими металами є закритою, а валютний ризик банку вважається мінімальним. У такій ситуації валютного ризику майже немає, оскільки зміна курсу однієї іноземної валюти чи банківського металу щодо іншої однаково позначається як на вартості вимог банку у цій валюті чи банківському металі, так і на вартості зобов'язань у них. А це не призводить ні до втрат, ні не спричиняє доходів банку внаслідок зміни валютного курсу іноземної валюти чи вартості банківського металу.

Збалансованість вимог і зобов'язань у іноземній валюті та банківських металах, як за сумами, так і за термінами, є одним із методів управління валютним ризиком. Теоретично можливість узгодити усі вхідні та вихідні грошові потоки банку в іноземній валюті та банківських металах існує, але практично досягти такої відповідності дуже складно. Особливо це стосується сучасних умов нестабільності в економіці, а також враховуючи, що банки оперують значними обсягами валютних

коштів не тільки для своїх потреб, а й за розпорядженням клієнтів для обслуговування їхньої діяльності.

Підтримуючи відкриту валютну позицію, банк може отримати прибутки чи зазнати збитків унаслідок зміни валютного курсу чи вартості банківського металу з огляду на таку залежність:

- довга відкрита валютна позиція забезпечує прибутки при підвищенні курсу іноземної валюти чи вартості банківського металу і завдає збитків при їх зниженні;
- коротка відкрита валютна позиція забезпечує прибутки при зниженні курсу іноземної валюти чи вартості банківського металу, але завдає збитків у разі підвищення їхнього курсу [7, с. 300].

Валютна позиція визначає розмір валютного ризику, на який наражається банк внаслідок незбалансованості вимог і зобов'язань в іноземній валюті чи банківських металах. Чим більший абсолютний розмір валютної позиції, тим більший валютний ризик існує в банку, і навпаки. Для мінімізації валютних ризиків банку необхідно контролювати відкриту валютну позицію не тільки за окремими валютами та банківськими металами чи їх групами, а й загальну відкриту валютну позицію банку, яка розраховується в гривневому еквіваленті як абсолютна сума валютних позицій банку за усіма іноземними валютами та банківськими металами, що є в портфелі банку.

Розмір можливих прибутків чи збитків при управлінні валютним ризиком банку залежить від розміру валютної позиції та змін у валютних курсах і вартості банківських металів. Залишаючи валютну позицію відкритою, банки можуть активно “грати” на валютних курсах і отримувати прибутки спекулятивного характеру. Такі прибутки супроводжуються підвищеним валютним ризиком. Чим більший ризик приймає банк, тим більший прибуток він може отримати від “гри” на валютних курсах. Але, за несприятливих змін на валютному ринку, втрати, спричинені прийнятим валютним ризиком, також будуть значними. Обмеження рівня валютного ризику означає зменшення можливостей отримання як прибутків, так і збитків [9].

Управління валютною позицією банку необхідно здійснювати на двох рівнях – стратегічному та оперативному. Стратегічний рівень полягає в обмеженні розміру відкритої валютної позиції загалом по банку шляхом визначення її граничної межі як певної частки від капіталу, а оперативний – у прийнятті поточних рішень щодо величини валютної позиції та безперервному моніторингу за її станом як за відокремленими структурними підрозділами (філіями) банку, так і по банку як юридичній особі загалом. Саме таке розмежування завдань дає можливість контролювати валютну позицію і, за необхідності, швидко вживати адекватних заходів.

Банки, як учасники валютного ринку, повинні самі визначати той рівень валютного ризику, який вони мають змогу приймати з метою отримання прибутків. Але банківський бізнес полягає в наданні послуг клієнтам і не повинен включати ризик, не пов'язаний з необхідністю проведення цих операцій. Банк повинен відігравати роль посередника між клієнтами і валютним ринком. Тому валютну позицію банку необхідно встановлювати на рівні, який відображає нормальні потреби щодо проведення клієнтських операцій. З метою підтримки власної економічної безпеки та стабільності функціонування банкам необхідно утримуватись від спекулятивних операцій шляхом обмеження розміру відкритої валютної позиції.

На валютну позицію банку впливають усі банківські операції, які проводяться з іноземною валютою та банківськими металами. Зокрема до них належать такі основні:

- купівля та продаж іноземної валюти та банківських металів;
- поточні та строкові операції, за якими виникають вимоги і зобов'язання в іноземних валютах та банківських металах, незалежно від способів і форм розрахунків;
- одержання та сплата іноземної валюти чи банківських металів у формі

доходів, витрат та нарахування процентних доходів і витрат;

- надходження коштів у іноземній валюті до статутного капіталу банку;
- погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті;
- купівля та продаж основних засобів і товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;
- інші операції з іноземною валютою та банківськими металами [9].

Хоча кожна з перелічених операцій впливає на валютну позицію банку, але не усі вони однаковою мірою можуть бути використані для регулювання її розміру, оскільки потребують часу, підготовчої роботи і не завжди проводяться з ініціативи банку. В умовах нестабільності, коли курси іноземних валют та вартість банківських металів змінюються дуже швидко і важко визначити напрям зміни, банки повинні мати у своєму розпорядженні дієвий інструментарій впливу та добре володіти методами управління валютною позицією. Перед банком постає завдання постійного управління валютним ризиком через регулювання величини та виду (закрита/відкрита, довга/коротка) валютної позиції за різними валютами та банківськими металами.

Управління валютним ризиком за допомогою регулювання валютної позиції банку може здійснюватися як методами натурального (природного) хеджування, так і на основі штучного хеджування. При натуральному хеджуванні проводиться структурне балансування вимог та зобов'язань в іноземній валюті та банківських металах за строками і сумами, тобто здійснюється структурне балансування валютних потоків, зміна строків валютних платежів (випередження та відставання), дисконтування платіжних вимог в іноземній валюті тощо. Методи штучного хеджування передбачають обмеження розміру валютної позиції шляхом проведення позабалансових операцій, зокрема таких, як строкові валютні угоди.

Головні заходи щодо зниження валютних ризиків банку мають бути проведені до того, як відбудеться несприятлива зміна курсу валют, або в компенсації збитків від подібної зміни за рахунок паралельних угод з валютами, курс яких змінюється у протилежному напрямку. Основними методами зниження валютних ризиків банку є:

- лімітування відкритої валютної позиції по банку загалом, за його філіями (регіональними управліннями) та за окремими валютами і банківськими металами, а також постійний моніторинг відкритої валютної позиції за усіма цими напрямками;
- структурне балансування активів і пасивів (кредиторської та дебіторської заборгованості) – дотримання такої структури активів і пасивів, яка дає змогу перекрити збитки від зміни валютного курсу прибутком, отриманим від цієї ж зміни за іншими позиціями банку;
- надання кредиту в одній валюті, з умовою його погашення в іншій, з урахуванням форвардного курсу, зафіксованого у кредитному договорі (дає змогу застрахуватися від можливого падіння курсу валюти кредиту), а також зміна валюти виконання зобов'язання під час дії договору;
- маніпулювання термінами платежу – необхідно використовувати у разі проведення операцій з іноземною валютою, коли банк, очікуючи майбутніх змін валютних курсів, має змогу вимагати від дебіторів прискорення або затримки розрахунків до моменту підвищення чи зниження вартості іноземної валюти, яке є вигідним для банку;
- форвардні валютні угоди – укладання строкових договорів між банком і клієнтом про купівлю-продаж іноземної валюти за фіксації суми угоди та форвардного обмінного курсу на конкретну дату в майбутньому;
- ф'ючерсні валютні угоди – відрізняються від форвардних тим, що другою стороною є не клієнт, а клірингова палата ф'ючерсної біржі. Такі угоди є значно надійніші щодо їх вчасності і повноти виконання;

– валютні опціони – дають покупцеві право (а не зобов'язання, як при форвардних чи ф'ючерсних угодах) купівлі або продажу обумовленої суми валютних коштів за фіксованим курсом на визначену дату чи протягом встановленого періоду;

– “валютний кошик” – використання набору валют (з урахуванням пропорцій), курси яких, як правило, змінюються у протилежних напрямках, взаємно врівноважуючи наслідки зміни у котируваннях, цим забезпечують сукупну стабільність “кошика”;

– страхування ризику фінансових втрат унаслідок зміни курсу валют у страхових компаніях;

– самострахування – розмір можливого збитку від зміни валютного курсу необхідно включати у ціну послуг і використовувати для створення страхового фонду;

– диверсифікація активів банку у різних іноземних валютах [2, с. 383].

Точне визначення майбутніх змін у валютних курсах та вартості банківських металів є доволі складним завданням. Прогнозування валютного курсу потребує застосування сучасних технологій, кількісних методів аналізу, високого рівня підготовки кадрів. У процесі прогнозування валютних курсів та вартості банківських металів необхідно брати до уваги не тільки результати розрахунків, а й такі чинники, як поточні умови валютного ринку, результати аналізу кривої дохідності цінних паперів, співвідношення попиту і пропонування на валютних ринках, прогнозування швидкості, напряму та величини зміни процентних ставок [7, с. 306].

Рівень валютного ризику банку залежить не тільки від власної валютної позиції, яка може бути обчислена досить точно, але й від ринкової кон'юнктури, прогнозування якої є достатньо складним завданням. Зарубіжний досвід показує, що навіть в розвинутих країнах зі стійкою економікою, банки останнім часом віддають перевагу стратегіям мінімізації ризиків через обмеження величини валютної позиції. Такої моделі поведінки необхідно дотримуватись і українським банкам, адже нестабільність зовнішніх умов породжує додаткові ризики, враховувати які досить складно.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Загальним вимірником величини валютного ризику банку є його валютна позиція, яка може бути закритою і відкритою та визначається рівнем збалансованості між обсягом вимог та зобов'язань банку за іноземною валютою та банківськими металами. Довга відкрита валютна позиція приносить прибутки при підвищенні курсу іноземної валюти чи вартості банківського металу і завдає збитків у разі їхнього зниження. Коротка відкрита валютна позиція приносить прибутки при зниженні курсу іноземної валюти чи вартості банківського металу, але завдає збитків при їх підвищенні. Чим більшим є абсолютний розмір відкритої валютної позиції банку, тим більший валютний ризик банк приймає на себе у процесі своєї діяльності.

Методами зниження валютних ризиків банку є: лімітування відкритої валютної позиції, структурне балансування активів і пасивів, надання кредиту в одній валюті з умовою його погашення в іншій, зміна валюти виконання зобов'язання під час дії договору. Банки можуть застосовувати також форвардні, ф'ючерсні контракти та валютні опціони, страхування ризику фінансових втрат унаслідок зміни курсу валют, а також вдаватись до прискорення чи затримки валютних платежів. Класичними методами мінімізації валютних ризиків банку є: створення резервів під можливі збитки від зміни валютних курсів та диверсифікація валютних активів.

Подальші дослідження механізму управління валютними ризиками банків визначатимуться особливостями розвитку валютного ринку та української і світової банківської системи. На сьогодні має місце значна волатильність валютних курсів, яка породжує не тільки підвищені валютні ризики, а й нові методи управління ними. Вливання іноземного капіталу у банківську сферу також приносить нові технології в

управління валютними ризиками. Тому подальші дослідження повинні бути направлені на удосконалення управління валютними ризиками банків з урахуванням як іноземного досвіду, так і тенденцій розвитку економіки України. Потрібно ширше вивчати й методи управління валютними ризиками, які застосовують на світовому ринку інші фінансові та нефінансові установи.

Список використаних джерел:

1. Банковский менеджмент: [учебник] / коллектив авторов; под ред. д.э.н., проф. О.И. Лаврушина. – 4-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2011. – 560 с.
2. Козьменко С.М. Стратегічний менеджмент банку: [навч. посібник] / С.М. Козьменко, Ф.І. Шпиг, І.В. Волошко. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2003. – 734 с.
3. Колодізев О.М. Фінансовий менеджмент у банках: концептуальні засади, методологія прийняття рішень у банківській сфері: [навч. посібник] / О.М. Колодізев, І.М. Чмутова, І.О. Губарева. – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2004. – 408 с.
4. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України; затверджені Постановою Правління НБУ від 02.08.2004 р. №36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
5. Омелянович Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: [навч. посібник] / [Л.О. Омелянович, О.О. Папаїка, В.О. Орлова, А.Ф. Кононенко, О.В. Грицак, І.В. Попова, Г.О. Яцишина]. – Донецьк: ДонДует, 2006. – 209 с.
6. Положення про порядок встановлення Національним банком України лімітів відкритої валютної позиції в безготівковій та готівковій формах та контроль за їх дотриманням уповноваженими банками; затверджене Постановою Правління НБУ від 12.08.2005 р. №290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
7. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: [підручник. – 2-ге вид. доп. і перероб] / Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
8. Сало І.В. Фінансовий менеджмент банку: [навч. посіб.] / І.В. Сало, О.А. Криклій. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2007. – 314 с.
9. Управління валютною позицією банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kykiduki.at.ua/publ/menedzhment/osnovi_finansovogo_menedzhmentu/12

ФАЛЮТА А.В. УПРАВЛЕНИЕ ВАЛЮТНЫМ РИСКОМ БАНКА

Исследованы механизм и особенности управления валютным риском банка. Определена сущность валютного риска банка и операции, при которых он возникает. Исследована валютная позиция банка, ее сущность, виды и влияние валютной позиции на валютный риск банка. Рассмотрены принципы управления валютной позицией банка и определена целесообразность игры банка на валютном рынке. Дана характеристика методов снижения валютных рисков банка.

Ключевые слова: банк, валютный риск банка, валютная позиция банка, управление валютной позицией, валютные операции банка, минимизация валютных рисков, валютный форвардный контракт.

FALYUTA A.V. CURRENCY BANK RISK MANAGEMENT

This paper studies the mechanism and peculiarities of currency bank risk management. It defines the essence of a currency bank risk and transactions in which it occurs. The currency position of banks, its nature, types and influence on the banks' currency risk have been examined there too. It also describes the principles of management of banks' currency position and defines the expedience of bank trading on the foreign currency exchange market. Besides, it provides characteristic features of methods of decreasing bank currency risks.

Keywords: bank, currency risk of a bank, currency position of a bank, currency position management, currency operations of a bank, currency risks minimization, currency forward contract.